

REGIONÁLIS ÉS HATÁRON ÁTÍVELŐ FELSŐOKTATÁSI INTÉZMÉNYKAPCSOLATOK ÉSZAK-VAJDASÁGBAN

ETANULMÁNYBAN AZ ÉSZAK-VAJDASÁGI határregió felsőoktatása kerül bemutatásra. A két ország (Magyarország mint EU-s tag és Szerbia mint nem EU-s tagország) között húzódó határtérségre a természetes, kulturális (nemzeti–magyar kisebbség), nyelvi és gazdasági kapcsolatok megléte a jellemző. A kutatás során a határregió intézményi kapacitásait elemzem, a határregió társadalmi, nyelvi és kulturális kohéziójának, felzárkózásának lehetőségeit vizsgálva (hangsúlyozva továbbá lakosságának diverzitását és folyamatos mobilitását).

Régióismereti összefoglaló¹

A két ország között a legjelentősebb együttműködési hálózatot a felsőoktatási és egyéb kulturális intézmények képviselik. Egyéni szinten, az ingázó vajdasági magyar hallgatók karakteres csoportja emelhető ki a határregióban. A vajdasági magyar hallgatók tanulmányi célú migrációja a '90-es években kezdődik meg, illetve válik egyre intenzívebbé. A probléma forrása: politikai problémák, háború, gazdasági kilátástalanság, jövőkép hiánya, felsőoktatási (magyar nyelvű, helybeli) képzési lehetőségek szűkössége, nyelvi problémák (szerb nyelv), a hallgatók elégtelen tudományterületi megoszlása, bizonyos profilok alacsony munkaerő-piaci érvényesülése, magyarországi ösztöndíj politika stb. A 2010-es évben magyar felsőoktatási intézményekben 1 385 szerbiai állampolgárságú hallgató tanult (a vajdasági magyar hallgatók cca. 30%-a), míg a szülőföldön, az Újvidéki Egyetem állami karain és a főiskolákon összesen 3 152 hallgató tanult.² Így Magyarország jelentős tanulási célú migráció célpontja. A diploma megszerzésével kevesen térnek haza (becslés: 30%), amelynek következtében a magyar kisebbség, a kisebbségi elit jövője válik

1 A tanulmány *Zoltan Takac & Ester Gabric: Development of higher education networking in multiethnic border region of North Vojvodina* c. előadásának szerkesztett változata, amely a (Re)Integration and Development Issues in Multicultural and Border Regions, Portorož, Slovenia, September 22–24, 2011. Dissemination of research project: Integrating (Trans)National Migrants in Transition States (TRANSMIG) SCOPES Project (2009–2012) c. konferencián hangzott el. A kutatási projekt támogatója a Svájci Nemzeti Tudományos Alap (SNSF Swiss National Science Foundation), a kutatási projekt koordinátora prof. dr. Doris Wastl-Walter, Berni Egyetem, Földrajzintézet. Szerbiai partner: Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, projektfelelős: prof. dr. Gábrityné Molnár Irén. Internetes elérhetőség: www.transmig.unibe.ch. A Magyarságkutató Tudományos Társaság kutatási feladata: a határon átvélő mobilitás kutatása – ezen belül a határon átvélő, transznacionális intézményi kapcsolatok bemutatása.

2 A statisztikai adatok forrása: Nemzeti Erőforrás Minisztérium, Magyar Köztársaság (2011), APV Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, Vojvodina–Srbija (2011).

kérdéssé a Vajdaságban.³ A helyi-regionális, kisebbségi akadémiai és politikai elit tagjait „változásmenedzsereknek” tekinthetjük, akiknek kezdeményezésével lehetőség nyílhatna a régió felsőoktatásának felzárkóztatására: például multietnikus egyetemalapítás, közös (többsnyelvű) képzési programok, határon átívelő felsőoktatási és tudományos együttműködések elindításával. A helyi-regionális elit Magyarország és Szerbia közötti együttműködésekben játszott szerepe, valamint a határregió felsőoktatási intézményeinek jövőbeli fejlesztési lehetősége képezi a kutatás/tanulmány tárgyát.

A tanulmány a régió felsőoktatását a területfejlesztés és regionális tudomány szempontrendszer alapján közelíti meg, külön figyelmet szentelve a felsőoktatás területén megjelenő – a határon átívelő – tudományos szervezés nemzetközi tendenciáinak elemzésére, a hazai gyakorlat összegzésére.

Egy határregió felsőoktatása nemzetközi és hazai szakirodalmi megközelítésben

A felsőoktatás globális változásai az észak-vajdasági régióban is figyelemmel kísérhetők. Közismert, hogy a felsőoktatást *külső és belső tényezők egyaránt* befolyásolják. A *külső tényezők* között megemlíteném a demográfiai változásokat, egyre nagyobb hallgatói létszámot (tömegesedés, expanzió), a tanulás-tudásmegszerzés folytonosságát (élethossziglani tanulás), a társadalom tudás-gazdasági orientáltságát, a gazdasági, kulturális és politikai globalizáció térhódítását. Az általános *belső befolyásoló tényezők* a nemzeti- ágazatpolitikai irányvonalakra, gazdasági fejlettségre, az oktatás és a regionális fejlődés közötti kapcsolatok iránt kifejezett „általános társadalmi szenzibilitásra”, illetve a piac, akadémiai körök és politika érdekérvényesítési harcára, adott esetben a kisebbségi közösség által megfogalmazott specifikus, differenciált oktatási igényekre vonatkoznak.

További, általános és kényszerítő erejű folyamatként jelenik meg a *határok légiesedése* a globalizálódó, integrálódó térben. A nemzetállam által alapított és finanszírozott felsőoktatási és tudományos intézmények intézményvezetési politikájában olyan korszerű és gyakorlatorientált határszemléletek és határkonstrukciók jelennek meg, amelyek már a nemzetállam határain túlra, ezáltal tágabb fejlődési pályák felé irányulnak. A szerb–magyar határregió hálózatos kapcsolatépítési és együttműködési folyamataiban fontos szerepet játszanak a régió felsőoktatási intézményei. Feladatuk – az oktatáson, diplomások kinevelésén kívül – sok esetben határon átívelő tudományos transzferfolyamatokban, kutatásfejlesztésben, együttműködésekben is megnyilvánul. A határ (földrajzi, mentális, időbeli, diszciplináris, minőségi stb.) felszámolódása emeli a felsőoktatást egy magasabb szintre, a határok nélküli oktatás szintjére.

³ Megjegyzés: a vajdasági magyar kisebbség demográfiai kapacitása, létszáma és részaránya is folyamatosan csökken a Vajdaságban (1991: 16,9%; 2001: 14,3%). Népszámlálás–Popis (2002).

A határon átvélő (CBC)⁴ együttműködések a felsőoktatásban bekövetkező kényszerű (nyomásszerű) változások eredményeként jelennek meg. Sakamoto és Chapman a CBC két nagy részhalmozát különbözteti meg: „oktatás-orientált”, valamint a „nem-oktatás orientált” együttműködési programok. Ezek közül az igazán „feltörő, határok nélküli CBC aktivitást a kutatás” képezi (individuális érdek, „könnyed-fluid” tartalom stb.), viszont a tradicionális tanár-, diákcserére alapuló oktatás-orientált együttműködések is határozott változást (forma, tartalom) és növekedést mutatnak (*Sakamoto & Chapman 2011*).

Az exponenciálisan növekvő, nemzeti és regionális határokon átvélő együttműködések jellemzője: „az emberek, programok, szolgáltatók, szolgáltatások, ágazati politikák, ötletek, tananyagok, projektek, új tudás sokszínű mozgása, a perspektívák és racionalitás különbözősége” (*Knight 2011:19*). A kapcsolatok történelmi megközelítésben folyamatosan változtak. Az elmúlt két évtizedben az ún. CBC együttműködések a nemzetközi piacokon „kereskedésre alkalmas árucikkkel” jelentek meg, amely egyben a „nemzetközi akadémiai mobilitás új – transznacionális és határok nélküli világának megjelenését” hozta (*Knight 2011*). Nemzetközi tapasztalatok bemutatásával (Japán, Egyesült Arab Emírátsok, Ausztrália, Malajzia, Kína, Hongkong, Thaiföld, Uganda) érthetővé válik a soktényezős együttműködések összetettsége: a kezdeti szakasz bizonytalansága, a megfelelő lokális partnerek kiválasztása, a több kormányzat által definiált joghatóság komplexitása, intézményi legitimitás/elismertség/elfogadás megkérdőjelezése, erős és céltudatos erőmegosztás, üzleti tervezés és menedzsment kiépítése (*Croom 2011; Lane 2011; Fong & Postiglione 2011*). Ugyanakkor a pozitívumok között említhető a minőség-emelés, nemzetközi standardokra épülő akkreditációs igények kielégítése, az információs és kommunikációs technológiáknak köszönhetően a határ relevanciájának csökkenése. Továbbá a kutatás-fejlesztés által generált gyümölcsöző kapcsolatok építése, a hazai kutatási terep kibővítése, külföldi tudás- és információcsere, a verseny és együttműködés sikeres találkozása („collaborate to become more competitive”) (*Vincent-Lancrin 2011:110*) és a fejlődésben lévő országok humán kapacitásainak, ezáltal pedig gazdasági fejlődésének akár nemzetközi pénzügyi intézmények finanszírozása általi elősegítése (*Collins 2011*).

A régió, illetve a helyi gazdaság fejlesztésében fontos szerepet töltenek be a „második generációs CBC együttműködések”: regionális oktatási központok, oktatási városok, tudásfalvak (Regional Educational Hubs, Education Cities, Knowledge Villages, Gateways, Hot Spots stb.) (*Knight 2011:29*). A tudásipar megteremtésében szerepet vállalnak a külföldi (betelepülő) egyetemek, a magánvállalkozások formájában működtetett kutatói központok, tudományos és technológiai parkok, vállalkozói egyetemek professzionális menedzsmenttel, diverzifikált finanszírozással, amelyek közös együttműködésük eredményeként a regionális gazdaságfejlesztés szerepkörét fogják ellátni, biztosítva a kiegyensúlyozott fejlődés feltételeinek

⁴ Cross-border Cooperation – határon átvélő együttműködés.

megteremtését (*Florida 1995, idézi: Mezei 2007; Goddard 2000, idézi: Mezei 2007; Horváth 2003; Hrubos 2004; Polónyi 2010*). A regionális gazdaság igényei, a társadalom-gazdasági térszerkezet változása, a képzési igények, a munkaerőpiac alakulása fogja meghatározni a felsőoktatással szemben támasztott igényeket.

A felsőoktatás és tudományszervezés területfejlesztésként történő támogatása (*Kozma 2005*) a kevésbé perspektivikus, elkülönült kisebbségi intézményhálózatok esetében is prioritás értékű. Az Európai Unió külső határain, többek között a magyar–szerb relációban megjelenő fejlesztési források ösztönző elemként hatnak (hathatnak) a határ két oldalán működő intézmények közötti együttműködések fejlesztésére (2007–2013-as programozási időszak, EU Strukturális Alapok), amelyhez megfelelő magyar–magyar érdekérvényesítésre, az EU-s oktatási és területfejlesztési irányelvek stratégiai fejlesztési prioritásokként történő meghatározására lenne szükség (*Horváth & Ríz 2006; Csete et al 2010; Horváth & Lelkes 2010*).

A szegényes humán erőforrással rendelkező, határon túli magyar régiók, halmozott kisebbségi problémákkal küszködve a határon átvélt együttműködés egy specifikus, a Kárpát-medencére jellemző határok nélküli, (transz)nacionális, hálózatos, egységes térséggé szerveződő oktatás-és tudományszervezési mechanizmusát működtetik (*Kozma 2004; Berényi 2005; Csete et al 2010; Horváth & Lelkes 2010*). Egy Kárpát-medencei Magyar Felsőoktatási és Kutatási Térség azonban számos akadállyal találja szemben magát (pl. hálózatépítési tapasztalat, hálózati kultúra kialakítása, kulturális, szakmai és finanszírozási fenntarthatóság, belterjes- etnikailag zárt formációk „a határon túl”, erőforrások szűkössége, projektmenedzsment hiánya stb.) (*Papp Z. 2010*).

Az együttműködések, kapcsolatok alapját, motivációit, perspektíváit és elvárásait makro- és mikro regionális szinten a következő tényezők determinálják:

- A határon túlra helyezkedő magyar felsőoktatás presztízs kérdése, nemzetköziesedési folyamatainak kereskedelmi megközelítése – pótlólagos jövedelemszerzés, illetve foglalkoztatás céljából [*Knight (2011)* és *Sakamoto & Chapman (2011)* nemzetközi tapasztalatai alapján magyar vonatkozásban].

- Kihelyezett képzések, intézményi integrációk, esélykiegyenlítő anyanyelvű felsőoktatási fejlesztések (*Kozma 2005; Gábrityné Molnár 2005a; Csete et al 2010; Papp Z. 2010*) által képviselt ún. nemzetépítési és társadalmi-kulturális fejlesztések irányába tett erőfeszítések is megnyilvánulnak ezekben az együttműködésekben: magyar nyelven elérhető minőségi felsőoktatás biztosítása a határon túli régió(k)ban. A politikai, kulturális és gazdasági körülmények szerencsés összjátékának eredményeként megjelenő kihelyezett képzések fokozatosan önállósulnak, és a befogadó ország felsőoktatási rendszerébe integrálódnak. Ezek az intézmények támogatást élveznek az anyaország részéről, kockázatvállalók, gyakorlatias képzéseket kínálnak, vállalkozói szelleműek (*Kozma 2004*), a magyar oktatási nyelv miatt pedig vonzzák a magyar fiatalokat (*Gábrityné Molnár 2005b*).

- A képzési program import (*Knight 2011:31*) – kisebb, fejlődésben lévő országok esetében nagyobb garancia az agyelszívás (Brain Drain/Gain/Train), illetve a ma-

gyarországi könnyebb munkaerő-piaci érvényesülés (Csete et al 2011) veszélyével szemben.

- Az ellentmondásos magyarországi oktatási támogatáspolitikai („nemzetmentés”) eredményeként a szülőföldön maradás paradigmája egyre intenzívebb tanulmányi célú migrációval cserélődik fel (Erőss et al 2011; Csete et al 2011).

- A kisebbségi közeget jellemző, vegyes lakosságú régiók sajátos felsőoktatás-kulturális igényeihez könnyen idomítható felsőoktatási modell szükséges (Tóth Pál 2005). Az etnikailag vegyes közegben, a felsőoktatási intézmények versenyében megjelenik a „magyar érdekelttségű” és a „szerb érdekelttségű” iskolavezetés. Ez eleve determinálja az együttműködések, felsőoktatás-fejlesztési elképzelések tartalmát.

- A nemzetközi együttműködések versenyképességi tényezőként járulhatnak hozzá az intézményfejlesztéshez; ezek feltétele: autonóm kari tevékenység, támogatott, intenzív és szerteágazó, nem formalizált, személyes és szakmai kapcsolatok, azoknak tulajdonított stratégiai jelentőség (Rechnitzer & Smahó 2007).

- Egykori természetes vonzáskörzetek, városkapcsolatok revitalizálására irányuló *felzárkóztatási stratégiák* (Kozma 2004:81) érvényesítése (e természetes kapcsolatokat közigazgatási határok, illetve államhatárok szakítottak meg, esetünkben Szeged–Szabadka kapcsolatára, tágabban pedig az Eszék–Pécs–Temesvár háromszögre is gondolhatunk. Az intézmények között fellelhető versengést Gábrityné véleménye szerint, enyhíteni tudják a regionális intézményi kapcsolatok, együttműködések, mint például közös szakok indítása, tanár- és diákcseré, kutatási projektek stb. (Gábrityné Molnár 2006a), kerülve a párhuzamosságokat, és a teljesség igényével szerveződő, diverzifikált kínálattal rendelkező „magyar nyelvű képzési portfólió” Kárpát-medencei sajátos formáját eredményezhetné (Papp Z. 2010).

- E kapcsolatokra építkezve multietnikus intézményszervezéssel, színes képzési programokkal, a szülőföldön maradás pozitív jövőképét megelőlegezve tudna önállósulni és fejlődni a délvidéki magyar érdekelttségű felsőoktatás is (megoldást szolgáltatva a területi-regionális egyenlőtlenségek csökkentéséhez, az alacsony továbbtanulási hajlandóság emeléséhez, könnyebb hozzáférhetőséghez, anyanyelvű felsőoktatáshoz). (Gábrityné Molnár 2005b, 2006b; Takács 2009a.)

Határon átvélő felsőoktatás modellszerű ábrázolásban

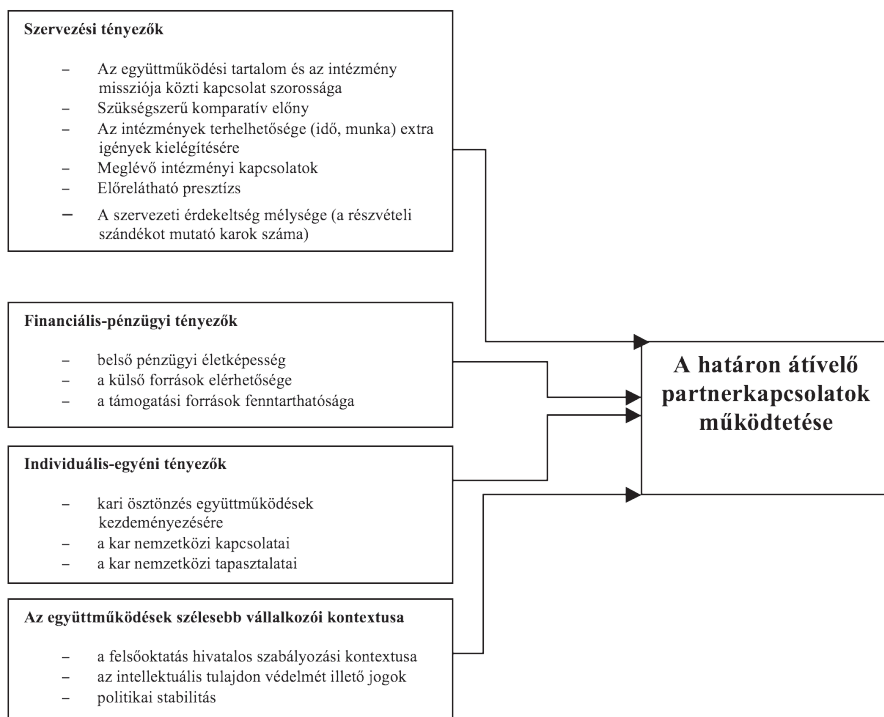
A tanulmány általános felsőoktatás-kutatási módszertanra alapoz, az ún. „clarki modell” (állami bürokrácia, akadémiai oligarchia és a piac küzdelme által alakított társadalmi alrendszer) sajátosságaira épül (Clark 1983, idézi: Mandel 2007). A felsőoktatás- és tudományszervezés kisebbségi szegmensét Kozma a helyi-regionális elit többségi nemzettel vívott „hatalmi (politikai) harcaként” jeleníti meg (Kozma 2005:170–178), kiemelve a változásmenedzsereket, „a változás hordozóinak” (change agent) szerepét (Kozma 2004:87). A felsőoktatásban érdekelt más szereplők, stakeholderok-nyomásgyakorló csoportok (Teichler 1998, idézi: Mandel 2007) között kiemelt szerepet kapnak a felsőoktatási menedzsment képviselői és egyéb tudomá-

nyos intézmények, felsőoktatási érdekképviselők, amelyek a regionális és határon átívelő kapcsolatokban a helyi társadalom fogadóképességét, kapacitás-építési és stratégiai fejlesztési elképzeléseit reflektálják.

A nemzetközi együttműködésekben, a fogadó és küldő országok változó érdekeltei (kormány, intézmények, civil szervezetek stb.) (Knight 2011) jelennek meg. A közös „határok nélküli” felsőoktatási közeget ezen aktorok formálják. Az együttműködések piramisként épülő hierarchiájának alapját a nem formalizált, személyes szakmai kapcsolatok alkotják (Rechnitzer & Smahó 2007).

„A határon átívelő partnerkapcsolatok közös jellemzője, hogy mindkét fél sikereket remél a közös tranzakciótól, ugyanakkor a két oldal intézményvezetői nem egyformán értékelik a szempontokat, más motivációk vezérelhetik őket” (Sakamoto & Chapman 2011:4). A CBC együttműködések általános jellemzőiként kiemelhetők még: a kétoldali benefit-hatások, új bevételi forrásokkal, „új termékekkel” (pl. ágazati campusok, kettős fokozatszerzési programok stb.), változó érdekekkel (pl. kielégítetlen kereslet, kapacitás-fejlesztés, reputáció stb.) (Knight 2011; Sakamoto & Chapman 2011). A felsőoktatás CBC intézményi partnerkapcsolatait befolyásoló tényezőket Sakamoto és Chapman a következő modellben összegzi.

1. ábra: A felsőoktatási intézmények határon átívelő partnerkapcsolatokban való részvételét meghatározó tényezők modellje

Forrás: Sakamoto & Chapman 2011:7.

A szerb–magyar határregió felsőoktatása egy kutatás keresztttüzében (*Transmig* 2009–2012)

A kutatás során a szakirodalmi megközelítésekre alapozva a határregió változásmenedzsereit – a vajdasági magyar és a magyarországi intézményvezetőket – arra kértem, hogy az interjúk során fejtsek ki véleményüket a régió felsőoktatását és a CBC együttműködéseket érintő kérdésekről (többek között: verseny, az állam szerepe, piac, közös pályázatok, kisebbségi politika, intézményi integráció, magyarországi intézmények versus szerbiai intézmények, együttműködések, motivációk, tartalmak, kapcsolatok a gazdasággal, tudományos munkával stb.).

Az elemzés során az észak-vajdasági határregió intézményeinek oktatás- és tudományszervezési kapacitásai kerülnek bemutatásra. Egyidejűleg vizsgálom a „szerb” és a „magyar” oldal fogadóképességét, kapacitás-építési lehetőségeit, a felsőoktatást érintő problémák, integrációs és együttműködési kérdések megválaszolásával, a különböző érdekhordozók megszólaltatásával. A felsőoktatás fejlesztési lehetőségeinek feltérképezése céljából interjúk készültek a helyi-regionális elit néhány változásmenedzserével, kisebbségi oktatás-politikussal, illetve intézményvezetőkkel (rektorokkal, rektor-helyettesekkel, dékánokkal, dékánhelyettesekkel, igazgatókkal, tanszékvezetőkkel, [magán]tanárokkal). Az adatfelvételre 2010–2011-ben,⁵ Szabadkán, Zentán, Újvidéken, Szegeden, Baján, Kecskeméten került sor. Az interjúk – tekintettel az alanyok betöltött funkciójára, elfoglaltságára – hosszas egyeztetések eredményei, az interjúalanyok mégis érdeklődéssel és nyitottan álltak a terpmunkához. Ez mintegy jelzi, hogy a (tudományos- és) felsőoktatási intézményvezetők érzik a probléma súlyát, fontosságát. A modern tudományszervezés folyamatainak sikeressége, implementációs lehetőségei, az alkalmazkodási stratégiák követése valójában az intézményvezetés, továbbá a változásmenedzserek felelősségteljes és innovatív munkájának az eredménye/eredménytelensége.

Háttértanulmányokból, valamint másodelemzésekből nyilvánvaló a határ menti térség intézményeinek különbözősége, eltérő helyzete. A nemzetgazdasági és társadalmi különbségek is nyomon követhetők. Magyarország oktatási (és gazdasági) versenypozíciója, eltérő képzési és munkaerőigénye a szerb határregióval történő összehasonlítás során szintén bebizonyosodott. A felsőoktatási együttműködések

5 Összesen 20 interjú készült. Magyarországon (7): Eötvös József Főiskola, Baja (EJF, Baja); Kecskeméti Főiskola (KF, Kecskemét); SZTE TTIK Természettudományi és Informatikai Kar (SZTE TTIK, Szeged); SZTE Általános Orvostudományi Kar (SZTE ÁOK, Szeged); SZTE Bölcsészettudományi Kar (SZTE BTK, Szeged); SZTE Állam- és Jogtudományi Kar (SZTE ÁJTK, Szeged); SZTE Mérnöki Kar (SZTE MK, Szeged). Szerbiában (13): Újvidéki Egyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar (ÚE MTTK, Szabadka); Újvidéki Egyetem, Építőmérnöki Kar (ÚE ÉK, Szabadka); Újvidéki Egyetem, Közgazdasági Kar (ÚE KK, Szabadka); Műszaki Szakfőiskola, Szabadka (SZMSZ, Szabadka); Budapesti Corvinus Egyetem, Kertészettudományi Kar, konzultációs központ (BCE KK, Zenta); Educons magánegyetem, FABUS közgazdasági kar (FABUS, Szabadka); Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar (ÚE BTK, Újvidék); Magyarságkutató Tudományos Társaság (MTT, Szabadka); Vajdasági Magyar Felsőoktatási Kollégium (VMFK, Újvidék); Tartományi oktatási minisztérium (APV, Újvidék).

a határon átnyúló régiókapcsolatok szakpolitikai kezdeményezései között mindenképpen sarkalatos pontot képviselnek.

Az empirikus kutatás célja az volt, hogy választ adjon a határrégió felsőoktatását illető legfontosabb kérdésekre: A változások képviselői rendelkeznek-e elegendő „kapacitással-készséggel, képességgel, ismeretekkel, járatossággal, kapcsolati tőkével” a felsőoktatás fejlesztéséhez a határrégióban? Hogyan érhető el a határrégió társadalmi és kulturális felzárkóztatása (és a folyamatos migráció csökkentése)? A határon átvívelő felsőoktatási kapcsolatok milyen formákban léteznek (irány, tartalom, tartósság, rendszeresség, nagyságrend, versengés, hátráltató tényezők)? Hogyan jellemezhető az intézmények szándéka, motivációja, együttműködési hajlandósága, szolgáltathat-e megfelelő megoldást a problémákra?

A kutatás hipotézisét a következőkben fogalmazom meg.

- A határrégió felsőoktatása a hatalmi harc minden elemét megjeleníti.
- A felsőoktatás-politizálás gyenge (a változások képviselői bizonytalanok).
- A határ két oldalán, az egységesítendő régióban, eltérő oktatás- és tudományszervezési gyakorlat van jelen.
- Az intézményi kapcsolatok/együttműködések lehetőségei nincsenek kellőképpen kihasználva.
- Nincs racionális és reális munkamegosztás és hálózatszerűen működtetett együttműködés a régióban.
- A nagy, patinás intézmények együttműködési hajlama inkább a nagy intézmények (centrumok) felé gravitál (Budapest, Belgrád), a kis és fiatal intézmények, szakfőiskolák viszont szerteágazóbban keresik a regionális együttműködések lehetőségeit.
- A kapcsolati tőke jelentősége (személyi kapcsolatok) felértékelődik.
- A szerb–magyar határrégióban különösen erős integrációs szándék nyilvánul meg az észak-vajdasági, Szabadka-központú magyar intézményi érdekeltségű karok, főiskolák esetében.

Felsőoktatás – az állam, akadémia, piac és kisebbségi oktatáspolitikázás „határtalan” befolyása alatt

Az állami bürokrácia szerepe tradicionálisan nagy Szerbiában, a felsőoktatás politikailag átszött. Nagyon erős a központi hatalom befolyása, illetve a belgrádi lobb (pályázat-levadászás, tudományos munka, akkreditáció, törvénykezés stb.). A minisztérium mondhatni teljes befolyása alatt tartja a felsőoktatást. A kisebbségi igényekkel szemben sok esetben érdektelenség bizonyul meg (pl. kétnyelvű oktatás), a regionális gazdaság, munkaerőpiac elvárásai nem számítanak mérvadónak. A Vajdaság Autonóm Tartomány korlátozott jogkörökkel rendelkezik, ami képlékeny, nem letisztázott, de mindenképpen nagy előrehaladás regionális és decentralizációs szempontból (Takács 2009b). A kisebbségi nemzeti tanácsok megalakulásával (MNT – Magyar Nemzeti Tanács) a kisebbségi oktatáspolitikázás és érdek-

érvényesítés határozottabb intézményi háttére konstruálódik (szerb nyelvoktatás, felvételi, ösztöndíjak, hiányszakmák a magyarság esetében, demográfia, egyszerűsített diplomahonosítás stb.), bár nemzeti szinten az „etnikai hatalmi harcok” továbbra is jelen vannak, a kisebbségi oktatáspolitikusok is sok esetben eltérő véleményeket képviselnek.

Egyre több magánintézmény jelenik meg a régióban. A magánegyetemek rugalmasabban reagálnak az igényekre, de nem biztos, hogy minőségi oktatást tudnak biztosítani (kétes, átmeneti akkreditáció).⁶ Maga a piac elvárása sem tud a felsőoktatáson keresztül kifejezésre jutni,⁷ mert az állam és az akadémiai oligarchia kezében tarja a „felsőoktatás piacát”, hagyja a folyamatokat vakvágányra futni (diplomás munkanélküliek). Az állami karok nem érdekeltek a változásban, és nem is képesek változni.

„Az állam (ha már ennyire próbálja kontrollálni, akár a piacot akár a felsőoktatási intézményeket) ne azokat a szakokat preferálja, amelyekre »nagyon mennének« az egyetemisták (ma például mindenki menedzser akar lenni), hanem olyan szakokat preferáljanak, amire valóban egyszer szükség lesz. Ezt még mi sem tudjuk pontosan átlátni, mert nem tudjuk, hol vannak lehetőségek, munkalehetőségek, nem tudjuk átlátni a reformtörekvések végét, 3–5 év múlva a külföldi tőkeberuházóknak a helyezkedését, a gazdasági térszerkezet alakulását. Az állam az elvárásoknak enged, és ez nem jó irány.” *intézményvezető (MTT, Szabadka)*

Minőségtelenné és hiteltelenné válik a délvidéki magyar felsőoktatás is ezzel (évente 60 diplomás tanító, 60 kertészmérnök). A közösség nem fogalmazza meg saját igényeit regionális szinten, ebből kifolyólag nem is lehet következetességet elvárni a felsőoktatástól. Helyzetfelmérésre lenne szükség. Általánosságban, a vajdasági magyar felsőoktatásban elégtelen a kínálat. Szabadka felsőoktatásban betöltött periférikus helyzetét nem csak a vajdasági magyar kisebbség érzi. A kisvárosi karok ugyan gazdagítják a város életét, viszont nehéz az egyetemisták megtartása. Szabadkán lehet és kell létrehozni azt a felsőoktatási intézményt, amely a vajdasági magyar érdekeket a leginkább tudja képviselni. Többnyelvű képzésre van szükség, ugyanis a munkaerő-piaci érvényesülés sarkalatos pontja ez (*Takács 2009a*). Ha lennének érdekesebb szakpárok, minőségi felsőoktatási programok, biztosan több hallgató tanulna otthon, kevesebben választanák Magyarországot tanulmányaik, illetve későbbi emigrációjuk célországaként. A hallgatók ugyanakkor a pályaválasztást követő diplomázás elhelyezkedési esélyeivel is kalkulálnak, ami nem minden kar esetében biztosít piacképes diplomát. Itt tudnának a határon átvívelő kapcsolatok ún. „program-import, innovatív CBC együttműködések” (*Knight 2011*;

⁶ Szabadkán például belgrádi magánegyetemek képeznek közgazdászokat magyar nyelven, nem pedig a tradicionális állami közgazdasági kar.

⁷ Ritkán történik (minden 5–10 évben) új szakkal történő próbálkozás egy-egy karon belül (pl. újságíró szak, ŰE, BTK, Újvidék; rendezvényszervező, ŰE, MTTK, Szabadka).

Sakamoto & Chapman 2011) által segíteni, a határ régió felsőoktatásának felzárkóztatásában, a regionális felsőoktatás tervezése-szervezése során.

A határ régióban működő mintegy harminc felsőoktatási intézmény⁸ versenypozícióban áll egymással az egységes felsőoktatási piacon. A verseny egyik sarkalatos szempontja: a felsőoktatásba bekapcsolódó (a fentiekben már említett) magyar anyanyelvű diákok. A magyarországi minőségi felsőoktatás, ösztöndíj-politika teszi teljesen „légiessé” a meglévő határt, szélesebb horizontot tárnak föl a vajdasági magyar diákok előtt, a magyarországi intézmények számára pedig fontos „merítési bázist” jelentenek ezek a hallgatók. A határvonal megléte miatt (egységes régió híján) a verseny más értelmezést (is) kap. A nyelvi korlátok miatt a szerb intézményvezetés nem lát versengési problémákat az országhatárokon átívelő kapcsolatokban. Noha vannak párhuzamosan működtetett szakok, programok a határ két oldalán,⁹ a nemzetállamok országhatárainak „felszámolhatatlansága”, illetve az európai uniós távlatok bizonytalansága miatt sem tekintenek a partnerek egymásra versenytársakként. Ez nem zárja ki a régió belüli verseny meglétét.¹⁰ A versenytársak, paralel képzések között megfigyelhető mégis egyfajta spontán szakosodás, munkamegosztás a régióban. Ez a munkamegosztás (elsősorban a szerbiai oldalra vonatkozólag) a hallgatók igényei, lehetőségei által kap támogatottságot (magyar nyelvű intézmény, közeli intézmény, tandíjmentes oktatás vagy ellenkezőleg: magánoktatás, könnyű diplomaszerezés stb.). A többféle hallgatói célcsoportot koncentráló piac igényeit változatos és sokfajta felsőoktatási intézmény (állami kar, magánkar, tiszta magyar képzés, minőségi kategóriák stb.) tudja kielégíteni. Ezzel teremtdőnek meg a munkamegosztás és a pozitív verseny feltételei a régióban.

A határon átívelő oktatás és tudományszervezés „mozgásban lévő elemei”

A régióismereti anyagok, továbbá az empirikus kutatás feldolgozásával – a Knight által megfogalmazott – a határon átívelő oktatás „mozgásban lévő elemei” (Knight 2011:23) közül a szerb–magyar határ esetében a következőket emelném ki: embe-
rek, programok, szolgáltatók és projektek/szolgáltatások/új tudás.

8 Karok és önálló főiskolák, illetve kihelyezett tagozatok. Magyarországon: a Szegedi Tudományegyetem karai, a Bajai Eötvös József Főiskola karai és a Kecskeméti főiskola. Szerbiában: a határ régióban elsősorban szabadkai karok (Újvidéki Egyetem karai), Szabadkai Műszaki Szakfőiskola, szabadkai magánkarok (Educons-Fabus, Megatrend, Singidunum, Novi Pazar), Zentán a BCE kihelyezett tagozata és a Krusevaci Ipari menedzserképző főiskola, Topolyán magánkar, Zomborban és Nagyikindán az Újvidéki Egyetem kihelyezett karai, főiskolái.

9 Szabadka–Kecskemét, és szakszaki tudományok, Szabadka–Szeged, közgazdaságtudományok, Szabadka–Szeged, pedagógiai tudományok.

10 Magyarországon Szeged–Baja, Szeged–Pécs, vagy például Szerbiában Újvidék és Belgrád szerepe fontos, illetve a mezőgazdasági képzés területén versengés nyilvánul meg: Zenta (BCE, Kertészeti Kar), Topolya (Megatrend Biofarming magánkar), Újvidék (ÚE Mezőgazdaság tudományi kar). A tudományszervezés koncentráltabb, fokozottabb megléte miatt jelent Újvidék elszívóerőt a vidéki (szabadkai) intézményekkel szemben.

1) *Emberék* (People) – Magyarországon tanuló vajdasági magyar főiskolások és egyetemisták,¹¹ ingázó vendégtanárok, oktatók, mester és doktori képzésben (intézményi kiküldetéssel) résztvevő intézményi alkalmazottak,¹² oktatói, kutatói és diákcserek az intézmények között.

2) *Programok* (Programs) – IPA¹³ projektek keretében indított közös szakok (Double/Joint Degree),¹⁴ közös kutatási projektek. Keresztféléves képzésekkel vajdasági magyar hallgatók vehetnek fel a „küldő országban” bizonyos képzési programokat (Articulation), egyoldalú, nem a kölcsönösség elvén alapuló országközi megoldással. Jelentősebb távoktatás, virtuális kommunikációs technológiákkal működtetett program (Virtual/Distance), kölcsönös-ikerképzési programok (Twinning), átruházott programok (Franchise) nincsenek jelen a régióban.¹⁵

3) *Szolgáltatók* (Providers) – A szolgáltatók fizikai, illetve virtuális határon átvívelő „helyezkedése, letelepedése” oktatási célokkal. A régióban tradicionális kihelyezett képzési program (Study Center/Teaching Site) működik, a kibocsátó ország által biztosított oklevélkiadással.¹⁶ Önálló intézmények is létrejöhetnek (Independent Institution), akár helyi, akár külföldi támogatással, helyi partnerek bevonásával, a Kárpát-medence más régióihoz hasonló intézményi megoldások formájában. Egyéb, a helyi lokális gazdasági partnerek (alternatív szolgáltatók) bevonásával megvaló-

11 A szerb állampolgárságú hallgatók száma Magyarország felsőoktatási intézményeiben évről évre egyre magasabb. A felvételi eredmények integrált információs rendszeréből származó adatok alapján (*Educatio Kht. 2011*) láthatjuk, hogy Szerbiából az elmúlt években a legtöbb hallgató [N=2806, 2005–2010] Szabadka (636–22,7%), Magyarokanizsa (552–19,7%), Zenta (489–17,4%), Topolya (279–9,9%) és Ada (217–7,7%) községből felvételizett. Magyarországon közülük legtöbben az SZTE (1467–52,8%), a budapesti egyetemek/főiskolák (618–22,1%) és a PTE karaira (143–5,1%) felvételiztek. 2010-ben 927 tanuló felvételizett, és 293 tanuló nyert felvételt a Szegedi Tudományegyetem karaira. A felvettek tudományterületi rangsorában első helyen a bölcsész szakok (21,5%), természettudományi szakok (16,4%), informatika (8,2%), orvos- és egészség tudomány (20,1%) és társadalomtudományok (13,3%) állnak (*Takács 2012*). Ugyanakkor fontos megemlíteni az általános és középiskolai tanulók számát is Szegeden: a 2010/2011-es tanévben 227 szerbiai állampolgárságú diák tanult itt (*Erőss et al 2011*).

12 Oktatói hiánypótlás elsősorban Magyarországról (Szerbiában a polgárháború miatt 15 év kiesett, nincs minőségi egyetemi tanár, rengeteg a nyugdíj előtt álló és nyugdíjas oktató).

13 IPA – Instrument for Pre-Accession Assistance – Előcsatlakozási támogatási eszköz.

14 Közös képzési programok akkreditálása (is) fellelhető a CBC együttműködésekben, mivel a partnerintézmények felismerik az egymásra utaltságot, és a piac igényei szerint próbálnak képzéseket indítani, amelyekhez sok esetben oktatóra van szükség Magyarországról (SZTE TTIK, Szeged, geoinformatikai képzés, 3+2 [év] Újvidéken, KF, Kecskemét, mechatronika szak Szabadkán).

15 A magyarországi (nem tipikus CBC és nem EU-s pénzalapokból származó) támogatások és programok (Pl.: Illyés Alapítvány, Apáczai Alapítvány, Szülőföld Alap, MTA Határon Túli Tudományosságért Ösztöndíjprogram) hozzájárultak a pályázati rendszerekkel, projektfinanszírozással való ismerkedéshez. A határrégió magyar vezetőségű felsőoktatási intézményei fokozott figyelemmel kísérték a pótlólagos pénzügyi forrásokat, a Kárpát-medencei támogatáspolitikai aktív részesei voltak. Hasznosulásukról több összegző tanulmány és gyűjteményes kötet is részletes bemutatást ad, lásd részletesebben: Gábrityné & Mirmics (2005); Káich & Czékus (2006); Jávor & Fűrjné (2010).

16 A budapesti kertész-mérnöki kihelyezett képzés a hallgatók számára a saját belső informatikai rendszerén keresztül hozzáférést biztosít az intézmény teljes infrastruktúrájához (belső informatikai hálózat, könyvtár stb.). Ezzel a kihelyezett képzések oktatási-módszertani feltételei bővülnek, amely akár országon belül, akár országhatárokon kívül, az együttműködést, az intézményi, hallgatói felzárkóztatást nagymértékben segíteni tudja a jövőben (BCE, KK, Zenta). A kihelyezett képzés formájában intézményesült kertész-mérnöki képzés intézményi tapasztalatairól lásd: Lengyel (2006).

suló képzések (Branch Campus, Virtual University) működtetéséhez nincsen megfelelő kapacitás/érdeklődés, sem a küldő, sem a fogadói oldal részéről.

4) *Projektek/Szolgáltatások/Új tudás* (Project/Services/New Knowledge) – a tudásátörökítés, tudáscsere mindenképp a legfontosabb hozadéka a határon átvívelő együttműködéseknek, legyen szó: közös kutatási projektekről (IPA), közösen kialakított tananyagokról, közösen akkreditált programokról, vagy a felnőttképzést, konferenciákat, közös publikációs megoldásokat egyéb kapacitás-építést megcélzó közös kezdeményezésekről (humán, anyagi).¹⁷ Az intézmények szinte kivétel nélkül rendelkeznek bilaterális keretegyezményekkel („híg”, „képlékeny” tartalom).

Együttműködésekre való nyitottság a magyar és a szerb oldalon

Minden felsőoktatási intézménynek vannak (többé-kevésbé intenzív) kapcsolatai a határrégióban. Nem egyértelmű azonban a kapcsolatok iránya, tehát a kapcsolódási pontok nem kötelező jelleggel találkoznak. Eltérő tartalom és motiváció, fragmentáltság a jellemző. A határ két oldalán készült beszélgetések alapján a magyar fél nagyobb érdekeltsége, kezdeményezési hajlandósága dominál.

Az interjúk alapján kijelenthetem, általánosságban a szerb vezetőségű, szabadkai székhelyű (az Újvidéki Egyetem székhelyén kívüli) intézmények vezetősége nem eléggé nyitott az együttműködésre. Az egykori vízumkényszer, valamint a Bologna-folyamatokkal összefüggésben a fokozatok elismerése közötti „szakadék” miatt a tradicionális tanár-diákcseré sem jellemző. A kutatási projektek (országokon belül és határokon túl) alkalmi pályázati feladatok keretében valósulnak meg, hiányzik a folyamatosság, a hálózatos együttműködés. Ennek oka többek között az indifferens intézményvezetési hozzáállás, passzivitás, bezártság, nyelvismeret hiánya („nem beszélünk angolul”), egyéni anyagi érdek felülemelkedése (egyetemi tanárok által működtetett vállalkozások, magáncégek favorizálása), az ingázó tanárok érdektelensége stb.¹⁸ Valós akadályok nincsenek, ám a „szerb” oldal magatartása aggasztó:

„A szerb partnerek passzív elodázó magatartása miatt néhány kezdeményezésünk nem jött össze (könyvtárszak), a munkaattitűd akadályozó tényező, nincs előrehaladás. A magyar közösségek bevonása is rendkívül nehézkes, a magyarok sem képviselnek egységes álláspontot, bizonyos szempontból még hátráltatják is egymást. Nagy a generációs árok a kinti értelmiség esetében. A fiatalok tapasztalatlanok, az idősek sérelmeket hordoznak...” *intézményvezető (EJF, Baja)*

17 Az IPA 2009, 2010 sikeres pályázatokat, projekteket, intézményi együttműködések hozott a régió felsőoktatási intézményeinek. Az előző programozási időszakokban (Phare CBC 2004, Interreg HU–RS–RO Szomszédsági Program 2005, 2006) kevésbé voltak sikeresek, amelynek oka többek között: a tapasztalatlanság; adminisztratív felkészületlenség; anyagi hiányosságok; megbízható, kockázatmentes forrásszabályozási mechanizmus hiánya; nagy összegű előfinanszírozás, anyagilag stabil stratégiai partnerek hiánya; határidők és rövid felkészülési idő; közbeszerzési felkészületlenség/tudatlanság; lobbhi hiánya; angol nyelvtudás, laborfeltételek és felszereltség hiánya volt.

18 Tipikus példa a helyi építőmérnöki kar (ÚE ÉK, Szabadka), belgrádi illetve újvidéki beutazó tanárokkal, érdektelen iskolavezetéssel.

A magyarországi intézményvezetők véleménye szerint az együttműködés a határon túllal jóval intenzívebb és tartalmasabb lehetne. Az elmúlt 20 évben a meglevő kapcsolatokra/hagyományokra épülő együttműködési formák kiüresedtek. Ma a laza tartalmi formák a jellemzők (konferenciák, tudományos diáktversenyek). Szerbia EU-tagságának közeledtével és az IPA-pályázatok révén ma a kapcsolatok felélénkülése figyelhető meg, elsősorban a kutatási, de az oktatási együttműködés területén is. Sok esetben az együttműködések nem a sajátos „magyar–magyar kapcsolatok”-ra (Kárpát-medencei magyar dialógusra) épülnek.¹⁹

A felsőoktatási intézmények nagyon eltérő skálán mozognak (hallgatói létszám, alapítók, új intézmények, tradicionális intézmények, nyelvi, minőségi különbségek stb.), így szorosabbra fűzhető együttműködési tartalmak is nehezebben találhatók. A partnerek együttműködési érdeklődése, annak iránya nagyon eltérő lehet. A kapcsolattartás irányvonalai/érdekeltségei között – az interjúk alapján – kiemelném:

1) A magyar érdekeltségű szerbiai intézmények integrációs törekvései (minőségi közös programok, tanerő biztosítása, diákcsere, konferenciák, publikálási lehetőségek stb.).

2) A szerb állami intézmények nemzetközi–magyar (regionális) egyetemi központokkal működtetett formális keretegyezményei.

3) A határregió magyar oldalán szintén periférikus helyzetbe szoruló kisebb intézmények aktív és intenzív szerepvállalása a határon átvívelő kapcsolatok fejlesztése érdekében (magyar főiskolák).

4) A nagyobb magyarországi intézmények „magyar–szerb” kapcsolatai szerbiai egyetemi központokkal.

Magyar–magyar intézménykapcsolatok

A magyar érdekeltségű intézmények – a specifikus kulturális egymásrautaltságból kifolyólag – elsősorban az anyaország felé orientálódnak, nyitottak, így erős és sok esetben impulzív együttműködést folytatnak. Bizonyos esetekben nemzetközi konferenciáknak is helyt adnak.²⁰ A BCE Kertészettudományi Karának zentai kihelyezett képzése támogatja a diákcsere-programokat, bekapcsolva az újvidéki mezőgazdasági kar diákjait, akik Budapesten tanulhatnak, rövidebb időre. Ugyanitt intenzív magyar–magyar tanár-csere is zajlik. Az együttműködések sok esetben vendégtanári foglalkoztatásban nyilvánulnak meg,²¹ ez azonban átmeneti időszaknak tekintendő. Közös képzési programok akkreditálása van folyamatban,²² amely a határon átvívelő kapcsolatok egyik legmarkánsabb és leginnovatívabb formája, igaz – az interjúalanyok elmondásai alapján – nagy erőfeszítések árán. A magyar érdekeltségű

¹⁹ Egyik intézményvezető véleményét kiemelve: a magyar nyelv használatának szüksége pl. az IPA esetén fel sem merül (SZTE ÁJTK, Szeged).

²⁰ Pl. SZMSZ, Szabadka, SISY konferencia.

²¹ ÚE MTTK, SZMSZ, Szabadka.

²² ÚE MTTK, SZMSZ, Szabadka.

intézmények esetében az integráció kérdése megoldatlan. Komoly politikai akarat mentén elképzelhető egy regionális igényeket szolgáló, önálló, multietnikus felsőoktatási intézmény létrehozása, szabadkai székhellyel, ami egyrészt megoldást jelentene a délvidéki magyarság felsőoktatási igényeire is, másrészt tovább erősítené az együttműködést a határrégióban és a tágabb régióban is.

A magyarországi intézmények esetében megfigyelhetjük azt az általános tényállást, hogy Újvidék és Belgrád dominál a hálózati együttműködésekben, Szerbia irányába. A szabadkai székhelyű intézmények is igen erős budapesti együttműködési igényeket fogalmaztak meg az interjúk során. Maga a szerb–magyar határrégió a felsőoktatási intézmények vonatkozásában a Szabadka–Szeged relációban szinte egyáltalán nem kooperál. A szegényes intézményi kapcsolatok ellenére, Szeged regionális felsőoktatási szerepe a határrégióban vitathatatlan. Néhány, személyi kapcsolat alapján működtetett együttműködés jellemző a tudományos életre.²³ Nem történik felkeresés/felkérés, noha a szerbiai oldal is elismerően nyilatkozik az egyetemi központról. Néhányan PhD-képzést folytatnak Szegeden,²⁴ de intézményi formális kapcsolat nem működik. Jellegzetes együttműködési kapcsolatok továbbá kibontakoznak *Szabadka*, illetve Baja, Kecskemét, Budapest, Debrecen, Pécs és Győr között, valamint *Szeged és Újvidék*, Belgrád között.

Az országhatárok nélküli kitekintésben, Újvidék és Szeged szorításában, Szabadka hátrányos helyzetben van. A magyar hallgatókért Szegeddel kell megharcolnia, Újvidékkel szemben viszont csak „kihelyezett tagozatként” funkcionál, a város nem tud megfelelő, önálló regionális feladatköröket kellő szinten ellátni. További hátráltató tényezők a minőségtelen képzési palettával megjelenő magánkarok, amelyek az elmúlt öt évben teljesen szétforgácsolták a vajdasági magyarság szempontjából felsőoktatási központnak tekintett Szabadka regionális kapacitásait. A magyar fél véleménye szerint a Vajdaságban átrendeződés zajlik, amelyben Szabadka helyzete megerősödhet. Meg kell őrizni a magyar nyelvű képzést Szabadkán:

„A magyar nyelvű képzések megtartása a Vajdaságban művelődés- és nemzetpolitikai kérdés. A nyelvi és kulturális sokszínűség egy igen fontos érték, ezt meg kell őrizni.” *intézményvezető (SZTE BTK, Szeged)*

„Szabadkának nagy lehetősége lesz a magyar–magyar oktatási együttműködésben, amelyben Baja aktívan szeretne szerepet vállalni.” *intézményvezető (EJF, Baja)*
Potenciális közös képzések iránti érdeklődés – az interjúalanyok véleménye szerint – magyarországi nézőpontból:

„A kar vezetősége számára úgy tűnik, hogy volna igény a további együttműködésre. Ezek pontos körvonalazása nagyon fontos volna. Mindenképp egy átfogó regionális oktatáspolitikai koncepcióra volna szükség a szerbiai partner részéről,

23 Szabadka–Szeged viszonylatában nincs kellő együttműködés a műszaki tudományok területén. A műszaki, határon átvelő tudományszervezés intenzív együttműködési célpontjai Kecskemét és Budapest. A mezőgazdaság-tudományok, pedagógia-tudományok és gazdaságtudományok területén létezik kutatási együttműködés. A humán- és társadalomtudományok területén elsősorban személyi kapcsolatok működnek.

24 SZMSZ, ÚE MTTK, Szabadka.

nyilván ennek a vajdasági intézmények fontos szereplői lennének.” *intézményvezető (SZTE BTK, Szeged)*

- Balkán-tanulmányok (mediterrán tanszék keretében, keleti mediterrán, bulgarisztika, bizánci specializációs kurzusok,²⁵ európai szinten kuriózum-szakot is nyitni lehetne nemzetközi Balkán-tanulmányok formájában).²⁶

- Agrárképzések, vidékfejlesztés – mivel a régió fejlődésének kulcsa az agrárium, prosperáló magyar–szerb vállalkozásokat is lehetne befektetésre ösztönözni.²⁷ A Kecskeméti Főiskola a jövőben sokkal erőteljesebben szeretne bekapcsolódni a határregió specifikus oktatásába.

- Egészségügy és szociális védelem.²⁸

- Élelmiszeripari képzés.²⁹

- Könyvtár, andragógia, neveléstudományok.³⁰

A kutatás alapján az együttműködések (további) motivációi lehetnek/lehetnének.

1) *Hasonló problémák, regionális igények*: Pl. vízügyek, Duna, környezetvédelem, agrárgazdaság, tanyavilág, gyümölcskutatás, magnemesítés, néprajz, nemzetközi Balkán-tanulmányok és egyéb (közös) társadalmi, gazdasági, kulturális igények és problémák. A regionális gazdaság igényeivel összhangban szerveződő kutatás- és tudományszervezés több együttműködési lehetőség forrása lehet, másrészt az intézmények létjogosultságának bizonyítása is egyben. A felsőoktatási intézmények és a gazdaság között a '80-as évek végéig működött példás kapcsolatok mára teljesen megkoptak/megszűntek. Ez a gazdaságban, társadalomban, felsőoktatásban végbement leépülési, izolációs folyamatoknak tudható be. Jelen pillanatban a gazdasági szereplőkkel ígéretes kapcsolatok működnek a műszaki tudományok terén és a mezőgazdasági-kertészettudományi területeken (továbbá domináns a társadalom- és humán tudományi kutatói munka). Sok más esetben az egyéni érdekek atomizált rendszerében elvesznek az intézményi szinten képviselt fő csapásvonalak, érdekek, így a tudományos tevékenységek gyakorlati átörökítésében néhány egyetemi tanár magáncége profitál mindössze. A hasonló problémákra fókuszálva, revitalizálni kell ezeket az együttműködések, mobilizálva a határon túli kapacitásokat is.³¹

2) *Ösztönző keret*: IPA, pótlólagos anyagi források, amelyek nagyon fontosak lehetnek a szűkülő anyagi lehetőségek (eszközbeszerzés, laborfejlesztések stb.) között, így az intézmények tudatos projektmenedzsment-tevékenységekre törekszenek.

„Az együttműködést motiválja maga a pályázati forrás, a szerb oldalon a hát-

25 SZTE BTK, Szeged.

26 EJF, Baja.

27 KF, Kecskemét.

28 SZTE ETSZK, Szeged – zentai interjúalany beszámolója alapján.

29 SZTE MK, Szeged.

30 EJF, Baja.

31 Fontos megemlíteni azt a tudásátörökítési mechanizmust, amelynek Zenta a kihelyezett képzés által lett részese. A Corvinus pályázati irodája által és a számos alkalmazott kutatás eredményeként sok környékbeli termelő, cég, vállalkozó bevonásra kerül (felmérések, lekérdezések). A projektek, kutatások eredményeként felszerelések és pozitív gyakorlati példák maradnak a régióban. Az intézmény teljes költségvetésének mintegy 70%-át ezek a pályázati pénzek adják.

tér-infrastruktúra, nálunk a bérek javítása is elsődleges szempont.” *intézményvezető (SZTE TTIK, Szeged)*

3) *Önfelismerés*: A tartalmakat az intézmények maguk kell hogy kitalálják, előre fel kell készülni az egyes pályázati kiírásokra, aktív szerepvállalást kell mutatni, a potenciális partnerek listáját mindig szem előtt kell tartani (kapacitások, érdekelttség stb.).

„Személyes kapcsolatokból kell kiindulni, az fejleszthet ki majd intézmények közötti kapcsolatot, aminek aztán meg kell találni a finansziális keretét. Egyedül ez az út járható.” *intézményvezető (ÚE ÉK, Szabadka)*

„Sokszor több terület is összetalálkozik, megbízható embereken keresztül. Egyetemi tanárokon keresztül jönnek a kapcsolatok, később már dominóeffektusként.” *intézményvezető (BCE KK, Zenta)*

„A tudományos érdekeltségű, tartalmú határátjárás, együttműködés nemcsak a határ egyik és másik oldalán, egymás közvetlen közelében lévő intézményekkel valósítható meg. Az átjárhatóság: ha már az ember elindult, akkor mindegy, hogy 10, 100 vagy 1000 km-t tesz meg. Ennél fogva stratégiai partnerek lehetnek Budapest, Temesvár is!” *intézményvezető (ÚE ÉK, Szabadka)*

„Nincsen most már határa az együttműködésnek...” *intézményvezető (BCE KK, Zenta)*

Következtetések és összegzés

Az észak-vajdasági felsőoktatás- és tudományszervezési gyakorlat a kisebbségi oktatáspolitikázás mentén szerveződik, érzékenyen reagál minden változásra. A kisebbségi politikázás eddigi hangvétele nem konstruktív, az akadémiai, helyi-regionális elit a kisebbségi politikusoktól egyre többet vár el. Kisebbségi politikusokkal szembeni igényeik ma már kiterjednek a belgrádi és tartományi lobbira, kormányközi egyeztetésekre Magyarországgal, a hatáskörök és illetékességek érvényesítésére, olyan problémák megoldására mint a szerb nyelvoktatás, felvételi, ösztöndíjak, hiányszakmák indítása a magyarság esetében, diplomahonosítás, a pályázati-adminisztratív munkaszervezésre, magánkarok indítására, minőségi kérdésekre, többnyelvű oktatás, piac szerepére stb.

A szerb törvénykezés, a nehézkes tartományi egyetemi központ ellehetetlenítik a hatékony fejlődést és flexibilis együttműködést, mert az állami bürokrácia és az „európai standardok” mögött megbújó, saját érdekeket érvényesítő akadémiai körök szerepe nagyon erős a Vajdaságban. Az intézmények eltérő regionális beágyazottsága figyelhető meg, és ebből kifolyólag az együttműködési tapasztalataik is viszonylag széles skálán mozognak. A szerb–magyar határ régióban különösen erős integrációs szándék nyilvánul meg a szerbiai Szabadka-központú intézmények esetében tipikus magyar–magyar viszonyok formájában.

Szabadka felsőoktatásban betöltött periférikus helyzetén – alanyaink szerint – változtatni kell (Szeged–Újvidék „szorítása”). Létre kell hozni azt a felsőoktatási

intézményt, amely a vajdasági magyar érdekeket a leginkább tudja képviselni. A vajdasági magyar felsőoktatás célja a megfelelő kínálat biztosítása lehet (támogatni kell a magyar fiatalok számára a felsőfokú végzettség megszerzését, elsősorban magyar nyelven, a lakóhelyükhöz közel, csökkentve a tanulmányi célú migráció általi agyelszívás kockázatát). Mindez piacképes szakokkal oktató, innovatív szerepköröket magukra vállaló határon túli intézmények által valósítható meg. A határközi együttműködésekkel erősíthetők ezek a mechanizmusok, ugyanakkor a területfejlesztés modern eszközeivel, a regionális fejlesztésekkel a térség egyéb irányú felzárkóztatása is megvalósítható.

Az intézményi kapcsolatok/együttműködési formák (integráció, nyitás) lehetőségei nincsenek kellőképpen kihasználva a szerb–magyar határrégióban. Nincs racionális és valós munkamegosztás és hálózatszerűen működtetett együttműködés a régióban. Párhuzamos képzések folynak a határ két oldalán. A magyarországi felsőoktatási intézmények jelentős „merítési bázisai” a vajdasági magyar hallgatók. Reciprocitási alapon működik (igaz, kis arányban) a tanárcsere is. Az együttműködés más, innovatív formái megjelennek a kisebb (magyar érdekeltségű) karok, főiskolák esetében (közös oktatási programok akkreditálása). Ezek az intézmények keresik a regionális együttműködés minden tartalmat lefedő vertikumát (EU-s pályázatok, közös képzések, szakok indítása, konferenciák, tanár- és diákcsera, publikációs lehetőségek stb.). A nagyobb intézmények az együttműködés terén (nagy hallgatói létszám, hagyományok, erős helyi oktatói gárda) inkább a nagy intézmények, a centrumok felé gravitálnak: Budapest, Belgrád.

A CBC együttműködések nem képezik minden intézmény missziójának szerves részét. A kétoldali benefit-hatás az együttműködésben érdekelt intézmények esetében a következő lehet: kapacitás-építés, elismerés, nemzetpolitikai aspirációk stb. Szervezeti szinten a partnerek viselkedése/motivációja sokszor különböző (a szerb partner érdektelensége, idő- és munkabefektetés hiánya). Pénzügyi szempontból a határon átvélő programok támogatása IPA forrásokból valósult meg az elmúlt időszakban (sokszor bizonytalanság, felkészületlenség, megfelelő intézményi tudás hiányában). Az együttműködések sikerességét országspecifikus szabályozás (vendégtanári viszony, akadémiai fokozatok elismerése), szupranacionális (EU-s szabályozás) tényezők, továbbá politikai stabilitás, illetve a kisebbségi közeg által hordozott „feszültségek” is befolyásolják. Az együttműködések individuális tényezői között az egyének nemzetközi kapcsolatai, ismeretsége a meghatározó, amelyet az intézményvezetés tovább erősíthet, támogathat, segíthet. Egyértelmű, hogy az akadémiai helyi-regionális elit kapcsolati tőkéjének jelentősége nagy, mert az együttműködések gyakran magyar–szerb és magyar–magyar személyi kapcsolatok mentén szerveződnek. A jövőben csak ezek által a személyes kapcsolatok által mozgatót együttműködési formák tudnak megfelelő megújulást kölcsönözni a régió felsőoktatásának, kutatás-szervezésének, fejlődési felzárkózásának.

TAKÁCS ZOLTÁN

IRODALOM

- BERÉNYI DÉNES (2005) Eredmények, következtetések és javaslatok összefoglalása. In: GÁBRITYNÉ MOLNÁR IRÉN & MIRNICS ZSUZSA (eds) *Támogatás és hasznosulás. Hatástanulmányok az anyaországi juttatásokról*. MTT, Szabadka, pp. 13–23.
- COLLINS, CHRISTOPHER S. (2011) Cross-border Collaboration in the Service of Human Capacity Development. In: SAKAMOTO, ROBIN & CHAPMAN, DAVID W. (eds) *Cross-border Partnership in Higher Education. Strategies and Issues*. Routledge, New York, pp. 228–247.
- CROOM, PATRICIA W. (2011) Motivation and Aspiration for International Branch Campuses. In: SAKAMOTO, ROBIN & CHAPMAN, DAVID W. (eds) *Cross-border Partnership in Higher Education. Strategies and Issues*. Routledge, New York, pp. 41–66.
- CSETE ÖRS, PAPP Z. ATTILA & SETÉNYI JÁNOS (2010) Kárpát-medencei magyar oktatás az ezredfordulón. In: BITSKEY BOTOND (ed) *Határon túli magyarság a 21. században. Konferencia-sorozat a Sándor-palotában 2006–2008. Tanulmánykötet*. Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest, pp. 125–165.
- ERÖSS ÁGNES, FILEP BÉLA, RÁCZ KATALIN, VÁRADIMONIKA MÁRIA & WASTL-WALTER, DORIS (2011) Tanulmányi célú migráció, migráns élethelyzetek: vajdasági diákok Magyarországon. *Tér és Társadalom*, No. 4. pp. 3–19.
- FONG, PETER & POSTIGLIONE, GERARD (2011) Making Cross-border Partnerships Work. In: SAKAMOTO, ROBIN & CHAPMAN, DAVID W. (eds) *Cross-border Partnership in Higher Education. Strategies and Issues*. Routledge, New York, pp. 169–190.
- GÁBRITYNÉ MOLNÁR IRÉN (2005a) Magyar vagy multietnikus egyetem alapításának indoklása a Vajdaságban. In: KONTRA MIKLÓS (ed) *Sült galamb? Magyar egyetemi tankönyvpolitika.*, Forum, Somorja–Dunaszerdahely, pp. 211–228.
- GÁBRITYNÉ MOLNÁR IRÉN (2005b) A kihelyezett tagozatok támogatásának hasznosulása. In: GÁBRITYNÉ MOLNÁR IRÉN & MIRNICS ZSUZSA (eds) *Támogatás és hasznosulás. Hatástanulmányok az anyaországi juttatásokról*. MTT, Szabadka, pp. 165–195.
- GÁBRITYNÉ MOLNÁR IRÉN (2006a) Oktatásunk jövője. In: GÁBRITYNÉ MOLNÁR IRÉN & MIRNICS ZSUZSA (eds) *Oktatási oknyomozó*. MTT, Szabadka, pp. 61–122.
- GÁBRITYNÉ MOLNÁR IRÉN (2006b) Oktatásügy – a tudásalapú társadalom felé. In: GÁBRITYNÉ MOLNÁR IRÉN & RICZ ANDRÁS (eds) *Kistérségek életereje – Délvidéki fejlesztési lehetőségek*. RTT, Szabadka, pp. 103–130.
- GÁBRITYNÉ MOLNÁR IRÉN & MIRNICS ZSUZSA (eds) (2005) *Támogatás és hasznosulás. Hatástanulmányok az anyaországi juttatásokról*. MTT, Szabadka.
- HORVÁTH GYULA (2003) *Európai regionális politika*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, pp. 193–202.
- HORVÁTH GYULA & LELKES GÁBOR (2010) Területi kohézió a Kárpát-medencében: Trendek és Teendők. In: BITSKEY BOTOND (ed) *Határon túli magyarság a 21. században. Konferencia-sorozat a Sándor-palotában 2006–2008. Tanulmánykötet*. Köztársasági Elnöki Hivatal, Budapest, pp. 233–262.
- HORVÁTH TAMÁS & RÍZ ÁDÁM (2006) Határon túli magyarok támogatása: belső kényszerek és külső kihívások. Gyorsjelentés a határon túli magyarokkal kapcsolatos kormányzati politika megújításának eddigi látható irányairól. *Kommentár*, No. 4. http://www.mtaki.hu/docs/all_in_one/horvath_riz_hatarontuli.htm [Letöltve: 2009.02.01.]
- HRUBOS ILDIKÓ (2004) *Agazdálkodó egyetem*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, pp. 14–33.
- JÁVOR ANDRÁS & FÜRJNÉ RÁDI KATALIN (2010) *Határon túli magyarnyelvű felsőoktatás a Kárpát-medencében*. Debreceni Egyetem–Delta, Debrecen, pp. 111–124.
- KÁICH KATALIN & CZÉKUS GÉZA (eds) (2006) *Évkönyv. Újvidéki Tudományegyetem, Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar*, Szabadka.
- KNIGHT, JANE (2011) Higher Education Crossing Borders. A Framework and Overview of New Developments and Issues. In: SAKAMOTO, ROBIN & CHAPMAN, DAVID W. (eds) *Cross-border Partnership in Higher Education. Strategies and Issues*. Routledge, New York, pp. 16–41.
- KOZMA TAMÁS (2004) *Kié az egyetem? A felsőoktatás nevelésszociológiája*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, pp. 80–87.
- KOZMA TAMÁS (2005) *Kisebbségi oktatás Közép-Európában*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, pp. 170–178.
- LANE, JASON E. (2011) Joint Ventures in Cross-border Higher Education. International Branch Campuses in Malaysia. In: SAKAMO-

- TO, ROBIN & CHAPMAN, DAVID W. (eds) *Cross-border Partnership in Higher Education. Strategies and Issues*. Routledge, New York, pp. 67–90.
- LÉNGYEL LÁSZLÓ (ed) (2006) *10 éves a kertész-mérnök-képzés Zentán 1996–2006*. Lux Color Printing, Zenta.
- MANDEL KINGA (2007) *A román felsőoktatás-politika változásai 1990–2003 között*. Kolozsvári Egyetemi Kiadó, Kolozsvár, p. 11.
- MEZEI KATALIN (2007) A felsőoktatás és a területi fejlődés kapcsolata, elméleti összefüggései. In: RECHNITZER JÁNOS & SMAHÓ MELINDA (eds) *Unirégió. Egyetemek a határ menti együttműködésben*. MTA RKK, Pécs–Győr, pp. 73–104.
- NÉPSZÁMLÁLÁS–POPIS (2002)
- PAPP Z. ATTILA (2010) A Kárpát-medencei kisebbségi magyar felsőoktatás kihívásai. *Felsőoktatási Műhely*, No. 3. pp. 79–92.
- POLÓNYI ISTVÁN (2010) *Az akadémiai szféra és az innováció. A hazai felsőoktatás és a gazdasági fejlődés*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, pp. 9–39.
- RECHNITZER JÁNOS & SMAHÓ MELINDA (2007) Interregionális határ menti kapcsolatok. In: RECHNITZER JÁNOS & SMAHÓ MELINDA (eds) *Unirégió – Egyetemek a határ menti együttműködésben*. MTA RKK, Pécs–Győr, pp. 5–71.
- SAKAMOTO, ROBIN & CHAPMAN, DAVID W. (2011) Expanding Across Borders. Growth of Cross-border Partnership in Higher Education. In: SAKAMOTO, ROBIN & CHAPMAN, DAVID W. (eds) *Cross-border Partnership in Higher Education. Strategies and Issues*. Routledge, New York, pp. 3–15.
- STATISZTIKAI ADATBÁZISOK (2011) Nemzeti Erőforrás Minisztérium, Magyar Köztársaság (2011), Educatio Kht. (2011), APV Pokrajinski sekretarijat za obrazovanje, Vojvodina–Srbija (2011).
- TAKÁCS ZOLTÁN (2009a) Egyetemalapítási helyzetkép a Délvidéken. In: KÖTÉL EMŐKE & SZARKA LÁSZLÓ (eds) *Határhelyzetek II. Kultúra–Oktatás–Nyelv–Politika*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, pp. 289–313.
- TAKÁCS ZOLTÁN (2009b) Regionális felsőoktatás – Vajdaság. In: KÖTÉL EMŐKE (ed) *PhD-konferencia. A Tudomány Napja tiszteletére rendezett konferencia tanulmányiból*. Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, pp. 177–198.
- TAKÁCS ZOLTÁN (2012) Kárpát-medencei tanulási célú migráció. Szerb, román, ukrán, szlovák, osztrák és szlovén hallgatók Magyarországon. Kézirat.
- TÓTH PÁL PÉTER (2005) A kutatás során alkalmazott módszerek. In: GÁBRITYNÉ MOLNÁR IRÉN & MIRNICS ZSUZSA (eds) *Támogatás és hasznosulás. Hatástanulmányok az anyaországi juttatásokról*. MTT, Szabadka, p. 31.
- VINCENT-LANCRIN, STÉPHAN (2011) Cross-border Higher Education and the Internationalization of Academic Research. In: SAKAMOTO, ROBIN & CHAPMAN, DAVID W. (eds) *i.m.*, pp. 93–114.